

Moskvanın kömək istədiyi, Omskda "izi" qalmış sumqayıtlı kimyaçı

Əbülfəz Babayev həm də Azərbaycan sənayesinin ilk elmlər doktorudur

Əvvəli ötən sayımızda

Ötən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində sənayenin müxtəlif sahələrində, xüsusilə yüngül sənayedə tələbatın yüksək olduğu, lakin tərkibində zəhərli xlorun az olmadığı xloropren lateksi əvəzinə xloroz olan nitril latekslərinin sənaye üsulu ilə, həm də fasiləsiz texnologiya ilə alınması məsələsi sovet kimyaçıları çox ciddi şəkildə düşündürürdü. O zaman həlli çox çətin və mürəkkəb olan bu işin üzərində SSRİ Elmlər Akademiyasının Leningrad, Voronej və Yaroslavl Elmi-Tədqiqat İnstitutlarının tanınmış alimləri ilə yanaşı "Sintezkauçuk" İB-nin Baş mühəndisi Əbülfəz Babayev də bilavasitə texnoloji proseslərin davam etdiyi istehsalatda - özünün "elmi-tədqiqat institutunda" çalışır, tədqiqat aparırdı.

Onu belə bir çətin problemin həllinə girişməyə sövq edən bir-neçə səbəb var idi. Əvvəla, o, bir azərbaycanlı mühəndis kimi heç cür qəbul edə bilmirdi ki, sənayenin bir çox sahələri üçün son dərəcə vacib olan xloropren lateksinin SSRİ-də yeganə istehsalçısı olan Yerevan bu sahədəki monopoliyasından sui-istifadə edərək, İttifaqın bir çox sənaye müəssisələrini çıxılmaz vəziyyətdə qoyurdu - gah qiymətləri qaldırır, gah da həmin məhsulun istehlakçılara verilməsini qəsdən ləngidirdi, bəzən də tamamilə dayandırır. SSRİ sənayesinin bir çox sahələrini xammalla təchiz edən "Nairit" zavodu xloropren istehsalatını rekonstruksiya adı ilə saxlamaq və bununla bağlı Moskvadan külli miqdarda vəsait qopartmaq niyyətində idi (söhbət 1988-ci ildən gedir - o zaman ermənilər tək-cə Azərbaycana yox, həm də Kreml rəhbərliyinə qarşı ən kəskin tələblər, iddialar qaldırırdılar). Ancaq erməni hiyləgərliyi ilə qurulmuş ultimativ tələblərə baxmayaraq, İttifaq nazirliyi onların arzusunda olduğu vəsaiti ayırmaq fikrində deyildi. Odur ki, "Nairit"-in fəhlələri uzunmüddətli tətillərə başlamışdı və bununla bağlı həmin zavodun məhsulundan xammal kimi istifadə edən istehlakçı müəssisələrdə vəziyyət gərgin xarakter almışdı.

Düzdür, həmin ərəfədə xloropreni əvəz edə bilən, başlıcası isə tərkibində xlor olmayan, bütün texniki parametrlərinə görə ondan xeyli üstün və zərərsiz olan nitril lateksinin SSRİ Neft-Kimya Sənayesi Nazirliyinin tabeliyində olan müəssisələr içərisində ilkin olaraq Sumqayıtda, "Sintezkauçuk" zavodunda istehsalına başlanılmışdı. Ancaq təəssüf ki, məhsul yalnız fasiləli rejim üzrə, kiçik partiyalarla alınır ki, bu da çətinliklər bahasına başa gəlir və İttifaq sənayesinin tələbatını ödəyə bilmirdi.

Prosesin texnologiyası o dərəcədə qeyri-mükəmməl, natamam işlənmişdi ki, əsas mühəndis-texniki korpusun diqqətinin məhz məhsul çıxımına yönəlməsinə, bunun üçün maksimum səy göstərilməsinə baxmayaraq, istənilən keyfiyyəti almaq mümkün olmurdu. Hətta hər dəfə zay olmuş lateksə bənzər kütlə dənizə atılmı olurdu və bu, ekolojiyaya böyük ziyan vurmağa yanaşı, zavodun istehsal həcminin kəsirdə qalması ilə nəticələnir, maliyyə vəziyyətinə ciddi təsir göstərirdi.

Problem onda idi ki, mövcud texnologiya üzrə işləyərək alınan lateks kütləsi proses zamanı bərkiyərək, reaktoru sıradan çıxarırdı. Həm də prosesi yenidən başlamaq üçün hər dəfə həmin bərk kütlənin 12 kub metrlik reaktordan çıxarılması, hissə-hissə kəsilib-qopardılaraq, reaktordan xaric edilməsi üçün 80 nəfərə qədər fəhlə son dərəcə ağır və yorucu olan işə cəlb edilirdi.

Yaranmış xoşagəlməz vəziyyət Ə.Babayevin ciddi narahatlığına səbəb olurdu. Digər tərəfdən isə nitril lateksi həm Azərbaycanın, həm də bütövlükdə SSRİ sənayesinin müxtəlif sahələri, o cümlədən hərbi sənaye

üçün son dərəcə lazımlı, olduqca vacib, qiymətli bir kimyəvi məhsul idi. Odur ki, necə olursa-olsun, daha optimal, daha səmərəli variant işlənilib-hazırlanmalı idi. Mövcud texnologiyanın təkmilləşdirilməsi və ya yenisi ilə əvəz edilməsi üçün isə ciddi elmi axtarışlar aparmaq tələb olunurdu.

Ancaq Ə.Babayevi yeni texnologiyanın hazırlanmasına sövq edən başqa bir səbəb də var idi... Nitril lateksi məsələsi İttifaq nazirliyində müzakirə olunarkən Təchizat İdarəsinin müşavirədə iştirak edən xanım rəisi orada etinasızlıq və təkəbbürlə Sumqayıt kimyaçıları nitril lateksinin alınmasına heç zaman nail ola bilməyəcəklərini, bununla da nazirliyi pis vəziyyətdə qoyacaqlarını iddia etməsi idi.

Həmin müşavirədən təxminən 4 ay keçdikdən sonra problemin həlli yolunda Ə.Babayevin gərgin səyləri, elmi təhlil və araşdırmaları uğurla nəticələndi - texnologiyanın demək olar ki, yenidən işlənərək, bütövlükdə dəyişdirilməsi, avadanlıqda rekonstruksiya aparılması nəticəsində Sumqayıt kimyaçıları, nəhayət ki, SSRİ-də ilk dəfə olaraq nitril latekslərinin fasiləsiz metodla alınmasına nail oldular.

Azərbaycanın görkəmli kimyaçı alimi akademik Musa Rüstəmov Ə.Babayevin bu elmi uğuru ilə bağlı fikirlərini bölüşərək o zaman demişdi: "Bu işdə Babayevin ən böyük xidməti ondan ibarətdir ki, o, bu prosesdə

Sumqayıt kimyaçıları Əbülfəz müəllimin rəhbərliyi altında həmin işlərin öhdəsindən də vaxtından xeyli əvvəl gələrək, sifarişçinin tələbatını bütövlüklə ödəyə bilmişdi.

O zaman Çernoqorsk kimya kombinatının baş mühəndisi A. Qrinjov özü də fərqi nə varmadan, bir "sirri" açaraq bildirmişdi ki, Ə.Babayevin ünvanını ona keçmiş SSRİ Neft-Kimya Sənayesi Nazirliyində işləyən bir qadın - bir vaxt təşəxxüs və etinasızlıqla Əbülfəz Babayevə "siz heç vaxt nitril lateksi ala bilməyəcəksiniz!" deyən həmin xanım vermişdi. Bu, gecikmiş də olsa, hər halda Azərbaycan elminin gücünün, qüdrətini etirafı, onun kimya elminin növbəti qələbəsi demək idi!

Sonralar iş elə gətirmişdi ki, Ə.Babayev bir dəfə Moskvada - SSRİ Neft-Kimya Sənayesi Nazirliyində olarkən həmin qadın ona yaxınlaşaraq, Sumqayıtda nitril lateksinin fasiləsiz üsulla alınmasına görə onu təbrik etmiş və bir vaxt ona inamsızlıqla dediyi sözlərə görə üzr istəmişdi.

Bir vaxt "Soyuzkauçuk" Baş İdarəsinin rəisi, sonralar SSRİ Neft-Kimya Sənayesi Nazirinin müavini olmuş texnika elmləri doktoru V.Sazikin 1998-ci ildə Sumqayıtın "Sintezkauçuk" zavodunda olarkən təccübünü giz-

"Babayev lateksi"-nin texnologiyası əsasında alınan yeni modifikasiyanın üstünlüyü onda idi ki, onun tərkib hissəsi olan kaucuk emulsiyasının radiyasiya ilə zəhərlənmiş əraziyə səpildikdə o, nazik, lakin çox etibarlı qoruyucu təbəqə yaradırdı ki, bu da radioaktiv tozların daha geniş dairədə yayılmasının qarşısını əhəmiyyətli dərəcədə almağa imkan verirdi.

Və bu birmənalı olan həqiqətdir ki, həmin modifikasiyanın alınma texnologiyasının işlənilib-hazırlanmasında nə Rusiya, nə də Azərbaycan tərəfdən ikinci və ya üçüncü bir şəxs iştirak etməmişdi.

Bu gün onu da xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın bir çox nüfuzlu elmi təşkilatları Ə.Babayevi vaxtaşırı olaraq beynəlxalq elmi simpoziumlara və konfranslara dəvət edirlər. Elmi uğurları bilavasitə kimya istehsalatının ehtiyaclarından yaranan tədqiqatçı alimə Yaponiyanın məşhur "Niçimen Korporəşn" şirkətindən onun elmi ixtirasından yeni yaradılacaq avtomatik sistemlərdə istifadə edilməsi üçün razılığını verməsi barədə müraciət də Ə.Babayevin kimya sahəsində beynəlxalq elmi nüfuzundan xəbər verir.

Təsədüfi deyil ki, sumqayıtlı kimyaçı alim son illər dünyanın ən mötəbər elmi tədbirlərində - Amerika, İngiltərə, Rusiya, Almaniya, Fransa, İtaliya, Türkiyə, İran, Əlcəzair və s. ölkələrdə keçirilən bir çox beynəlxalq elmi simpoziumlarda, konfrans və konqreslərdə Azərbaycan kimyasını ləyaqətlə təmsil etmişdir. Qürur hissi doğurur ki, Ə.Babayev dünyanın nüfuzlu elm adamlarının toplandığı həmin tədbirlərdə sadəcə iştirakçı olmamış, həm də böyük maraq doğuran elmi məruzələrlə dəfələrlə çıxış etmiş, beynəlxalq nüfuza malik bir alim kimi təsdiq və etiraf olaraq, ona dəfələrlə simpoziumların plenar yığıncaqlarına sədrlik etmək etimad edilmişdir.

Professor Əbülfəz Babayev artıq neçə illərdir ki, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye İnstitutunun (bu yaxınlardakı - Neft Akademiyasının) professoru olaraq, sabahın mühəndis-texnoloqlarının yetişdirilib-hazırlanmasına öz töhfəsini verməklə və aspirantlarının elmi işlərinə rəhbərlik etməklə bu gün də öz elmi fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

Rəhman ORXAN,
Osman Mirzəyev adına
Respublika mükafatı laureatı.

e-mail: rahman_orxan@mail.ru

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

kükürd oksidi sərfinin təxminən 10 dəfə azaldılmasına, çox qiymətli butilen fraksiyasının alınmasına, milyonlarla manat iqtisadi gəlir əldə edilməsinə nail olmuşdur. Dünya texnologiyası səviyyəsində aparılmış bu işi bir alim kimi o, məharətlə, geniş və kompleks elmi-texniki tədqiqat nəticəsində həyata keçirə bilmişdir.

Bu gün fəxrli demək olar ki, o dövrdə SSRİ-də bir-neçə elmi-tədqiqat müəssisəsində fasiləsiz metoda nail olmağa çalışsalar da, buna müyəsər ola bilməmişdilər. Ə.Babayevin sayəsində nitril lateksinin istehsalı üzrə fasiləsiz metod birinciliyi Azərbaycana nəsib oldu.

* * *

Nitril latekslərinin yeni texnologiya üzrə istehsalı qaydaya salındıqdan sonra Sumqayıt kimyaçıları Ermənistanın "Nairit" zavodunun lateks verməməsi üzündən fəaliyyəti dayandırmaq təhlükəsi qarşısında qalmış Abakanın Ayaqqabı fabrikinin, Çernoqorsk kombinatının və digər müəssisələrin də lateksə olan ehtiyaclarını artıqlaması ilə ödəmişdi.

Hətta Abakan zavoduna həmin dövrdə Sumqayıtda istehsal olunan nitril lateksləri yox, onların tamamilə başqa bir modifikasiyasının lazım olmasına, onun alınması üçün bəzi texnoloji dəyişikliklər və müəyyən kimyəvi əlavələr tələb olunmasına baxmayaraq,

lətməyərək, demişdi: "Babayev nitril lateksinin fasiləsiz metodla alınmasına, elmi-tədqiqat institutlarının öhdəsindən gələ bilmədiyi bir işə necə nail olubsa, bu gün də mənim üçün sirr olaraq qalır".

O, bunu təsadüfi olaraq yada salmamışdı. Belə ki, o vaxtlar Əbülfəz Babayevin bütün keyfiyyət parametrlərinə görə xloropren lateksindən üstün olan nitril latekslərinin fasiləsiz üsulla alınması sovet kimya elmində və sənayesində böyük bir elmi uğur kimi qiymətləndirilmişdi...

Bu, həm də Sovetlərin çox ağır bir dövrünə - Çernobil qəzası dövrünə təsadüf etdiyindən, Ə.Babayevin elmi nailiyyəti təcili olaraq və həm də çox ciddi sınaqdan keçməli olmuşdu. Belə ki, radiyasiyanın 35 kilometrlik radiusdakı ərazidən şüalanmış tozlar vasitəsilə kənara yayılmasının qarşısını almaq o vaxt təcili tapşırıq kimi Leningradın elmi-tədqiqat institutlarından birinə tapşırılmışdı. Lakin orda bu məsələ ilə bağlı Sumqayıta - Əbülfəz Babayevə müraciət edilməsi məsləhət görülmüşdü.

Məsələnin həlli Sumqayıtda özünü çox göstəlmədi. Qısa bir müddətdə lateksin yeni texnologiya əsasında xüsusi modifikasiyasının istehsalına başlanıldı və həmin qiymətli kimyəvi məhsul demiryol çənli ilə Çernobila yola salındı.